

УДК 339.924

Белал ХАССУНА

аспірант кафедри міжнародної економіки та туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, e-mail: o.chernega@mail.ru

ЄВРО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ЕВОЛЮЦІЯ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Хассуна, Белал. Євро-середземноморське співробітництво: еволюція, проблеми та напрями розвитку / Белал Хассуна // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 2. – № 57. – С. 79–86.

Анотація. У статті розглянуто еволюцію співробітництва ЄС з країнами Середземномор'я починаючи з 50-х років ХХ ст. до теперішнього часу. Визначено проблеми, які зберігаються протягом усього періоду партнерства, а саме: вплив військових конфліктів, розбіжність у цілях та задачах, концентрація уваги на двосторонньому співробітництві. Встановлено критерії досягнення співробітництва, серед яких підвищення рівня життя в деяких країнах, перехід до співпраці у сфері інвестування та інновацій. Запропоновано напрями удосконалення механізмів співробітництва.

Ключові слова: механізми співробітництва; Євро-середземноморське партнерство; еволюція; розвиток; зовнішня політика; економічна ефективність; трансформація.

Белал ХАССУНА

аспірант кафедри міжнародної економіки та туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, e-mail: o.chernega@mail.ru

ЄВРО-СРЕДИЗЕМНОМОРСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: ЭВОЛЮЦИЯ, ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Хассуна, Белал. Евро-средиземноморское сотрудничество: эволюция, проблемы и направления развития / Белал Хассуна // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред.: М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 2. – № 57. – С. 79–86.

Аннотация. В статье рассмотрена эволюция сотрудничества ЕС со странами Средиземноморья начиная с 50-х годов ХХ ст. до настоящего времени. Определены проблемы, которые сохраняются на протяжении всего периода партнерства, а именно: влияние военных конфликтов, расхождение в целях и задачах, концентрация внимания на двустороннем сотрудничестве. Установлено критерии достижения сотрудничества, среди которых повышение уровня жизни в некоторых странах, переход к сотрудничеству в сфере инвестирования и инноваций. Предложены направления совершенствования механизмов сотрудничества.

Ключевые слова: механизмы сотрудничества; Евро-средиземноморское партнерство; эволюция; развитие; внешняя политика; экономическая эффективность; трансформация.

Belal HASSOUNA

Postgraduate student of International Economics and Tourism Department, Donetsk National University of Economics and Trade named after M. Tugan-Baranovsky, e-mail: o.chernega@mail.ru

EURO-MEDITERRANEAN COOPERATION: EVOLUTION, PROBLEMS AND DEVELOPMENT TRENDS

Hassouna, Belal (2015), Euro-Mediterranean cooperation: evolution, problems and development trends. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Yevro-seredzemnomorske spivrobotnytstvo: evoliutsiia, problemy ta napriamy rozvytku; za red.: M. I. Zveriyakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 2, No. 57, pp. 79–86.

Abstract. The article reviews the evolution of EU cooperation with Mediterranean countries from 50-th of the XX century to the present. The problems that are kept during the whole period of the partnership (the impact of armed conflict, inconsistency in the aims and tasks, focus on bilateral cooperation) are defined. Criterion to achieve cooperation, including raising the standard of living in some countries, the transition to cooperation in investment and innovation, are established. Directions of improving cooperation mechanisms are proposed.

Keywords: mechanisms of cooperation; Euro-Mediterranean partnership; evolution; development; foreign policy; economic efficiency; transformation.

JEL classification: F00, F15

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зовнішня політика ЄС формувалася протягом усього періоду існування інтеграційного об'єднання. У різні проміжки часу вона була націлена на активізацію співпраці в різних сферах діяльності (торгівля, інвестиції, міграція, інновації тощо), але водночас загальна установка політики ЄС на підвищення якості життя громадян об'єднання змушувала в усіх проектах співробітництва зачіпати сфери, пов'язані з використанням новітніх технологій, методів управління, організації діяльності, тобто всього того, що складає інноваційну компоненту будь-якої взаємодії.

Розвиток зовнішньої політики ЄС перебував під впливом багатьох чинників, але, як справедливо зазначає Ю. Пенке, «щоб стати міжнародним актором з регулятивним потенціалом, позбутися статусу просто «проекту», ЄС повинен зосередити політичні зусилля і погляди на трьох регіонах: сусідні держави (прилеглі країни на сході та в Середземномор'ї); Російська Федерація і США» [1].

Саме тому питанням розвитку Євро-середземноморського співробітництва приділяється багато уваги як європейськими дослідниками, так і дослідниками з країн, які приєдналися до Барселонського процесу. Розвиток подій в останні роки свідчить про накопичення проблем, формування нових викликів у співробітництві та вимагає аналізу ситуації, що склалася, з метою створення нових механізмів взаємодії.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Більшість дослідників розглядають питання співробітництва ЄС з країнами, які є сусідами об'єднання. Серед тих, які розглядають загальні питання ефективності співробітництва необхідно відмітити Х. Мілнера [2], П. Циганкова [3], А. Волферса [4], С. Вагнера [5], С. Брауна [6] та інших. Найбільш ґрунтовним дослідженням, присвяченим розвитку співробітництва ЄС та країн Середземномор'я, безумовно, є монографія О. Трофімової [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, необхідно відмітити, що суттєва перманентна зміна зовнішнього середовища формує нові виклики і вимагає постійного аналізу ситуації в цьому регіоні, визначення переваг і недоліків існуючих інститутів взаємодії і розробки нових напрямів співробітництва. У зв'язку з цим розгляд питань еволюції Євро-середземноморського співробітництва є нагальним та актуальним.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення етапів співробітництва ЄС та країн Середземномор'я, встановлення існуючих проблем та формування можливих напрямів активізації партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз теоретичних джерел та нормативно-правових актів ЄС дозволив виділити чотири етапи розвитку співпраці ЄС з країнами Середземномор'я:

1 етап (60-ті роки – 1995) – «Глобальна середземноморська політика»;

2 етап (1995–2005 рр. до теперішнього часу) – «Євро-середземноморське партнерство» (ЄСП);

3 етап (2004–2008 рр. до теперішнього часу) – Єдина політика сусідства (ЄПС);

4 етап (2008 р. – до теперішнього часу) – перезавантаження – «Барселонський процес: Союз для Середземномор'я».

На першому етапі розвитку співробітництва політика ЄС:

- 1) передбачала формування глобального, стратегічного підходу до створення спочатку активних торгових взаємин, а пізніше до розвитку взаємин в інвестиційно-фінансовій та інноваційній сферах;
- 2) була націлена на подолання недоліків асиметричного торговельного режиму ЄС з країнами Середземномор'я шляхом проголошення поступової реалізації єдиної торговельної політики;
- 3) включала поступовий перехід до формування міграційної політики та стратегії в соціально-культурній сфері;
- 4) базувалася на визначенні жорсткої залежності між політикою ЄС у відносинах з країнами Середземномор'я та їх розвитком (негативні наслідки входження в ЄС трьох південно-європейських країн в Спільноту для інших держав регіону).

На другому етапі (1995–2005 рр. до сьогоdnішнього часу) було здійснено суттєві трансформації як складу партнерів, так і його сутності. Спочатку до складу Євро-середземноморського партнерства входили 12 країн-партнерів Середземномор'я: Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Кіпр, Ліван, Мальта, Марокко, Сирія, Туніс, Туреччина, Палестинська національна автономія (ПНА) і країни ЄС. Потім Кіпр і Мальта вступили до Євросоюзу. Наразі Туреччина веде переговори про вступ до об'єднання. Албанія і Мавританія приєдналися до ЄСП у листопаді 2007 р.

Як наголошується в Барселонській декларації 1995 р., основними завданнями співпраці є:

- 1) політичний діалог та діалог з безпеки, спрямований на створення спільної зони миру і стабільності, підкріплені сталим розвитком, верховенством закону, демократією і правами людини;
- 2) економічне та фінансове партнерство, що включає послідовне створення зони вільної торгівлі, націлене на створення сприятливих умов для спільних економічних можливостей за допомогою стійкого і збалансованого соціально-економічного розвитку;
- 3) соціальне, культурне та гуманітарне партнерство, націлене на сприяння міжкультурному діалогу і взаєморозуміння між культурами, релігіями і людьми, а також на полегшення обмінів між громадянським суспільством і звичайними громадянами, особливо жінками і молоддю [8].

Необхідно відмітити, що на другому етапі співробітництва не були вирішені всі поставлені завдання, сформульовані в Барселонській декларації, але водночас реалізовані послідовні кроки щодо забезпечення загального економічного прогресу. Серед досягнень етапу доцільно виділити:

- 1) всеосяжний характер співробітництва, головне завдання якого полягало у створенні системи співпраці, що має універсальний і комплексний характер, поєднує багатостороннє регіональне і двостороннє співробітництво;
- 2) чітке визначення стратегічних напрямків (стовпів) співробітництва: а) політичної співпраці і забезпечення миру і безпеки; б) економічного та фінансового співробітництва для створення «зони процвітання», а також зони вільної торгівлі до 2010 р. (економічна частина включає два елементи – розвиток торговельних відносин і співпрацю в різних галузях, таких як промисловість, енергетика, захист навколишнього середовища, забезпечення водопостачання тощо); в) соціально-культурного та гуманітарного співробітництва;
- 3) обговорення економічних і соціальних проблем взаємодії навіть в умовах політичних (військових) криз;
- 4) значне зростання обсягів торгівлі між країнами Середземномор'я і ЄС;
- 5) активізацію економічних процесів, реалізація конкретних заходів щодо модернізації державного сектора, підвищення якості життя населення країн Середземномор'я за рахунок значних інвестицій з ЄС;
- 6) організацію спеціального представництва ЄС з 1996 р. в Палестині (починаючи з 1993 р. ЄС є найбільшим донором палестинської адміністрації);
- 7) гнучкість ЄС у прийнятті стратегічних політичних і економічних рішень (наприклад, ювілейна зустріч в 2000 р. міністрів закордонних справ);

- 8) динамічний старт проекту і створення багатопрофільного форуму для обговорення проблем регіону;
- 9) укладення з усіма середземноморськими країнами преференційних угод;
- 10) створення нових інструментів і інститутів співпраці – Євро-середземноморська парламентська асамблея, Євро-середземноморський фонд допомоги для інвестицій і партнерства (Femip), Фонд Анни Лінд для підтримки міжкультурного діалогу тощо.

Усі перелічені досягнення існували поряд з проблемами, які яскраво висвітилися уже на перших кроках реалізації Барселонської декларації. Серед них:

- 1) недостатнє фінансування всіх програм (економічних, інноваційних, культурних);
- 2) низькі темпи розвитку мирного процесу на Близькому Сході, що призводило до затримки в реалізації інвестиційних проектів;
- 3) збереження політичної нестабільності та продовження арабо-ізраїльського конфлікту;
- 4) несиметричність співпраці (домінування ЄС) та переважання двостороннього співробітництва;
- 5) часткове врахування особливостей країн Середземномор'я та часткове вирішення завдань середземноморської інтеграції (створення зони вільної торгівлі);
- 6) прояв опору низки країн-членів ЄС при вирішенні проблем країн Середземномор'я;
- 7) збереження низької інвестиційної привабливості (з 2000 р. по 2004 р. приплив прямих інвестицій з європейських країн в середземноморський регіон знизився з 5,0 млрд. до 3,5 млрд. євро);
- 8) низька активність країн Середземномор'я в проектах;
- 9) зростання асиметрії в розвитку ЄС та країнами партнерами та розриву між країнами партнерами;
- 10) специфічність угоди про асоціацію та вільну торгівлю, яка включає вертикальну і горизонтальну складові (усунення тарифних і нетарифних обмежень в торгівлі між країнами Середземномор'я та розвиток торгівлі між ними). «Для прискорення процесів внутрішньорегіональної інтеграції середземноморським країнам необхідно укласти між собою не тільки угоди про асоціацію, але й угоди про безмитну торгівлю. У 1995 р. на внутрірегіональну торгівлю країн Південного Середземномор'я припадало лише 5%» [9];
- 11) відсутність єдності у прийнятті рішень (не прийняття Хартії миру і стабільності в 1997 р., розбіжності щодо введення в дію фінансових програм МЕДУ та лібералізації торгівлі);
- 12) незбалансованість торговельної політики ЄС (використання ринків країн Середземномор'я для збуту надлишків продукції);
- 13) відсутність стратегії подолання диспропорцій розвитку;
- 14) труднощі з прийняттям підсумкових декларацій (наприклад, 1997 р.);
- 15) збереження протиріч між арабськими країнами та ЄС через відмінності в підходах до дій Ізраїлю на Близькому Сході).

З 2004 р. почався третій етап співробітництва ЄС з країнами Середземномор'я, який пов'язаний з проголошенням ЄС намірів реалізовувати Єдину політику сусідства (ЄПС). ЄПС охоплює 16 держав: Україну, Молдову, Білорусь, Вірменію, Азербайджан, Грузію, 10 країн Південного Середземномор'я (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданію, Ліван, Лівію, Марокко, Сирію, Туніс, Палестину).

Як наголошується в Комюніке Європейської комісії в березні 2003 р. у зв'язку з розширенням 2004 р. об'єднання встановлює нові критерії відносин зі своїми сусідами під назвою: «Велика Європа – сусідство ...». Метою Брюсселя було створення «кільця дружніх країн навколо ЄС – від Марокко через всі Південне і Східне Середземномор'я до Росії. З цими країнами ми маємо намір ділити все, за винятком членства в наших інститутах, засновуючи наші відносини на спільності цінностей та інтересів. Кінцева, довгострокова мета – поширити на ці країни чотири свободи, на яких базується Союз – свобода руху товарів, послуг, осіб та капіталу, – надаючи відчутної форми нашому зобов'язанню не зводити нових бар'єрів у Європі» [10].

В Комюніке Європейської комісії були визначені елементи та інструменти ЄПС та підкреслювалося, що більш обґрунтоване використання існуючих інструментів, досягнень партнерів та отримання спільних результатів є головним завданням сусідства.

Як справедливо підкреслює Ю. Пенке, ЄПС можна витлумачити як спробу стандартизації двосторонніх відносин між Брюсселем і сусідніми країнами [1].

Пріоритети відповідного двостороннього порядку викладені в так званих Планах дій. «Плани дій визначають пріоритети і нададуть можливість зосередитися на виконанні існуючих угод. Вони включатимуть пункти звітності з різних сфер, значимим для ЄС і кожної конкретної країни, охопленої угодами» [11].

Таким чином, фактично Європейський Союз усвідомив необхідність одночасно здійснювати діяльність, спрямовану на підтримку старих форматів співпраці (з країнами Середземномор'я) і створення нової політики, пов'язаної з розвитком взаємовідносин з новими і все більш важливими для ЄС країнами Сходу. Було оголошено про необхідність реалізації Барселонської декларації (1995 р.) та Європейської політики сусідства та її двосторонніх планів дій (2004 р.).

Європейська комісія у своїх документах наголошувала на необхідності адаптації старих діючих угод до нових умов і пріоритетів.

Серед досягнень цього періоду необхідно відзначити:

- 1) обговорення проблем Близького Сходу 27 державами, зацікавленими в якнайшвидшому вирішенні конфлікту;
- 2) активізацію торговельних відносин (частка країн партнерів у загальному експорті ЄС в 2004–2008 рр. зростає з 5,7% до 6,7%, а імпорту – з 5,4% до 6,9%. Основною статтею експорту Євросоюзу в середземноморські країни є готова промислова продукція (80%), а імпорту – вуглеводнева сировина (22%), текстиль та одяг (18,3%), машини та устаткування (17,5%). Завдяки угодам про асоціацію експорт південно-середземноморських країн подвоївся з 1995 р. по 2008 р., а торговий дефіцит зменшився з 20% до 7% [12];
- 3) розширився формат взаємодії, заснований на обліку потенціалу країн та можливостей економічної модернізації;
- 4) збільшилися обсяги фінансування.

Серед проблемних питань, які висвітилися на цьому етапі, необхідно виділити:

- 1) нерівномірну лібералізацію торговельних відносин (в угодах про асоціацію передбачена поступова лібералізація усіх промислових товарів і 80% сільськогосподарського експорту. Для середземноморських країн – миттєва лібералізація для експорту з ЄС, для країн ЄС – протягом 10–12 років);
- 2) збереження закритості ринку сільськогосподарської продукції ЄС;
- 3) украй повільне реформування сільськогосподарських секторів середземноморських країн, що залежать від зовнішньої торгівлі, і слабка участь ЄС у процесах реорганізації;
- 4) початкову стадію розробки питань, пов'язаних з вільним пересуванням людей і капіталів;
- 5) обмеженість цілей та їх невизначеність. Відсутність формулювань, які передбачають навіть можливість членства в ЄС;
- 6) відсутність унікальних стратегій, що враховують особливості країн-партнерів. Уніфікацію підходів до побудови стратегій розвитку.

Найбільш повний критичний аналіз ЄПС представлений в дослідженні Ю. Пенке, який відзначає головні протиріччя ЄПС таким чином: «1) Схід проти Півдня: «Головний виклик для ЄПС – це відмова від спроб проведення єдиної політики на всій європейській периферії...»; 2) Диференціація і багатосторонність: «Для функціонування європейської політики сусідства важливий як баланс між загальною політикою і політикою з урахуванням регіональних особливостей, так і баланс між двостороннім і багатостороннім вимірами, між принципом національної диференціації та транскордонної багатосторонності як на проблемному, так і на регіональному рівні»; 3) Асиметрія і володіння: дія принципів функціонування політики сусідства закінчується там, де діє вихваляння принцип «володіння» [1].

Таким чином, ЄПС змогла визначити стратегічні завдання співпраці між ЄС та країнами Середземномор'я, відкрила перспективи більш тісної взаємодії в окремих областях, сформувала нові механізми розвитку відносин. ЄПС виступила в якості більш високого етапу політичного діалогу та вдосконалення економічної політики.

Експерти ЄС відзначають, що головною відмінністю нового етапу співробітництва стало широке використання принципу диференціації, а саме врахування того, що всі країни мають унікальні особливості, тобто спільнота складається з «різних країн». Кожна держава самостійно визначає з якою швидкістю, в яких напрямках співробітництва взаємовідношення є головним.

2008 р. вважається роком «перезапуску, перезавантаження Євро-середземноморського партнерства, заснованого в 1995 р. в Барселоні. «Мета цього перезапуску – вдихнути нове життя в партнерство і підняти політичний рівень стратегічних відносин між ЄС та його південними сусідами».

Перезапуску передувала велика підготовча робота як окремих європейських і середземноморських лідерів, так і в цілому апарата управління ЄС. Було внесено багато коректив з метою активізації співробітництва, залучення нових партнерів до реалізації економічних проектів. Однак і дотепер залишилося багато невирішених питань.

Серед основних проблем, які виникали і зберігаються в даний час, варто виділити такі:

- 1) відсутність єдиної мети розвитку взаємин партнерів (основною метою ЄС проголосив створення євро-середземноморської зони вільної торгівлі до 2010 р., країни, яким запропоновано увійти до неї, лише частково підтримують цей проект, вони більше зацікавлені в розвитку двосторонніх відносин з ЄС);
- 2) активна участь у роботі лише частини держав-членів ЄС (причому варто зазначити, що в початковій концепції Франція запропонувала базувати розвиток інтеграційних процесів на зміцненні взаємин тільки з північно-африканськими країнами, з якими її пов'язували давні політичні та економічні зв'язки в рамках 5 + 5 (5 європейських і 5 країн Магрибу));
- 3) поступова трансформація взаємодії від єдиної політики до взаємин міжурядового характеру, поступове зниження можливостей сформуванню спільну позицію із головних питань розвитку;
- 4) відсутність нових механізмів розвитку співробітництва та єдиного підходу з боку керівництва ЄС і окремих країн до проекту; дублювання вже існуючих інститутів співробітництва; невизначеність цілей, завдань, пріоритетності, формату та складу співробітництва, його змісту; декларативність більшості концепцій;
- 5) прагнення країн Магрибу та Машрек поглиблювати двосторонні відносини з ЄС на шкоду співпраці один з одним: торгівля між країнами Магрибу та Машрек становить лише 3% від усієї північноафриканської торгівлі (або 15% від усього обсягу торгівлі в регіоні);
- 6) протидія низки країн (Лівія, Єгипет) участі Ізраїлю в Середземноморському союзі;
- 7) створення структур, паралельних Барселонському процесу і ЄПС (у сфері транспорту, економічного співробітництва або професійної освіти); дублювання елементів Барселонського процесу;
- 8) ризики в розподілі коштів ЄПС (відповідність лише інтересам середземноморських країн);
- 9) суперечливість з положеннями єдиної зовнішньої політики ЄС;
- 10) відсутність у країн Магрибу та Машрек єдиної точки зору на бажаний формат співпраці з ЄС (Туреччина і Хорватія прагнуть вступити до ЄС, Алжир – надає перевагу пріоритетам партнерства в енергетичному секторі тощо);
- 11) можливість перерозподілу коштів на користь регіональної інтеграції, що шкодить двостороннім програмами допомоги окремим країнам Магрибу і Машрек;

Таким чином, ЄС став платформою розвитку діалогу між країнами регіону, дозволив підвищити ефективність співпраці в багатьох сферах, але не усунув політичних протиріч.

Основні переваги і недоліки співпраці ЄС і країн Середземномор'я представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Переваги, недоліки та напрямки подальшого розвитку співпраці ЄС і країн Середземномор'я

Недоліки	Переваги
<ul style="list-style-type: none"> – переважання двосторонніх відносин; – відсутність перспектив входження до ЄС; – полюсність взаємовідносин «Схід-Південь»; – збереження асиметрії в політичному і економічному розвитку; – наявність авторитарних і диктаторських режимів; – наявність територіальних суперечностей. 	<ul style="list-style-type: none"> – формування сучасних структур управління процесами співробітництва; – розширення галузі співробітництва (в першу чергу, регулювання міграційних процесів і співробітництва в інноваційній сфері); – активізація транскордонного співробітництва; – підвищення збалансованості управління, більша прозорість та збільшення фінансування регіональних та транснаціональних проєктів, які підлягають обговоренню усіма зацікавленими сторонами.
Основні напрями розвитку співробітництва	
<ul style="list-style-type: none"> – формування стратегії розвитку, заснованої на кількісно вимірюваних стимулах; – чітке позначення перспектив приєднання до Спільного ринку ЄС (реалізація принципів чотирьох свобод: вільного переміщення товарів, послуг, людей і капіталу), так звана «позитивна обумовленість»; – стимулювання зростання внутрішньої інтеграції південних країн ЄПС; – формування програм з підтримки і просування самостійно розроблених програм розвитку, посилення самовідповідальності держав; – реалізація програм, які націлено на цивілізаційне зближення; – демократизація суспільства; – реалізація щорічного скринінг-аналізу проблем розвитку співробітництва. 	

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, сучасний ЄС здійснює співробітництво з країнами Середземномор'я, використовуючи залежно від мети проєкту, три головних механізми (політики): Євро-середземноморську політику (Євромед); Європейську політику сусідства; Барселонський процес: Союз для Середземномор'я. Спадкоємність цих політик, незважаючи на безліч недоліків, дозволяє досягати цілей їх реалізації: зміцнювати економічне і політичне взаємодія держав регіону. Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення внеску окремих країн у розвиток партнерства.

Література

1. Пэнке Ю. Внешняя политика ЕС: полет вслепую. Преодолевая стратегическую дезориентацию [Электронный ресурс] / Ю. Пэнке. – Режим доступа: annuaire-fr.narod.ru/Rossia-i-Francia/Evropa10/08Penke.pdf.
2. Milner H. *International theories of cooperation among nations: strengths and weaknesses* / H. Milner // *World Politics*. – 1992. – Vol. 44. – No. 3. – Pp. 466–496.
3. Цыганков П. А. *Политическая социология международных отношений* [Электронный ресурс] / П. А. Цыганков. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/tsygankov_sociology/ch41_all.html.
4. Wolfers A. *A Discord and Collaboration. Essay of International Politics* / A. Wolfers // Foreword by Reinhold Niebuhr. – Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962.
5. Wagner C. *International Cooperation in Research and Development. An Update to an Inventory of U.S. Government Spending* [Electronic source] / C. Wagner, A. Yezril, S. Hassell. – Science and Technology Policy Institute: RAND, 2001. – Access: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2007/MR1248.pdf.
6. Braun S. *Economic Integration, Process and Product Innovation, and Relative Skill Demand* / S. Braun // *Review of International Economics*. – 2008. – Vol. 16(5). – Pp. 864–873.
7. Трофимова О. Е. *Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции* / О. Е. Трофимова. – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – 122 с.

8. *Barcelona declaration, adopted at the Euro-Mediterranean Conference: summary, 27-28/11/95, [Electronic source]. – Access: http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/barcelona_en.htm.*
9. *Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union // Bulletin of the European Union Supplement. – Brussels. – 1995. – No. 2. – P. 17.*
10. *Communication from the Commission, Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours [Electronic source] // Communication from the Commission, European Neighbourhood Policy – Strategy Paper. – Brussels, COM (2004) 373 final summary. – Access: http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17007_en.htm.*
11. *Communication from the Commission, European Neighbourhood Policy – Strategy Paper COM (2004) 373 final summary [Electronic source]. – Access: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2004&nu_doc=373.*
12. *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Taking stock of the European Neighborhood Policy [Electronic source] // European Commission, Brussels, 12/05/2010. – Access: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm>.*

References

1. *Penke, Y. «EU foreign policy: a flight blindly. Overcoming strategic disorientation» [Vneshnyaya politika ES: polet vslepyu. Preodolevaya strategicheskuyu dezorientatsiyu], available at: annuaire-fr.narod.ru/Rossia-i-Francia/Evropa10/08Penke.pdf (rus)*
2. *Milner, H. (1992), «International theories of cooperation among nations: strengths and weaknesses», World Politics, Vol. 44, No. 3, pp. 466–496.*
3. *Tsygankov, P. A. «Political Sociology of International Relations» [Politicheskaya sotsiologiya mezhdunarodnykh otnosheniy], available at: http://society.polbu.ru/tsygankov_sociology/ch41_all.html (rus)*
4. *Wolfers, A. (1962), «A Discord and Collaboration. Essay of International Politics». Foreword by Reinhold Niebuhr, The Johns Hopkins Press, Baltimore.*
5. *Wagner, C., Yezril, A., Hassell, S. (2001), «International Cooperation in Research and Development. An Update to an Inventory of U.S. Government Spending», Science and Technology Policy Institute, RAND, available at: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2007/MR1248.pdf.*
6. *Braun, S. (2008), «Economic Integration, Process and Product Innovation, and Relative Skill Demand», Review of International Economics, Vol. 16 (5), pp. 864–873.*
7. *Trofimova, O. (2011), «Evolution of the Mediterranean policy of the European Union: the path from cooperation to integration» [Evolyutsiya sredizemnomorskoy politiki Evrosoyuza: put ot sotrudnichestva k integratsii], IMEMO RAN, Moscow, 122 p. (rus)*
8. *«Barcelona declaration, adopted at the Euro-Mediterranean Conference: summary, 27-28/11/95, available at: http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/barcelona_en.htm.*
9. *«Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union», Bulletin of the European Union Supplement, Brussels, No. 2, P. 17.*
10. *«Communication from the Commission, Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours», Communication from the Commission, European Neighbourhood Policy – Strategy Paper, Brussels, COM (2004) 373 final summary, available at: http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17007_en.htm.*
11. *«Communication from the Commission, European Neighbourhood Policy – Strategy Paper», COM (2004) 373 final, summary, p. 4, available at: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2004&nu_doc=373.*
12. *«Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Taking stock of the European Neighborhood Policy», European Commission, Brussels, 12/05/2010, available at: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm>.*

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015.